

NOVA 2003

Søer 1998

Faglig rapport fra DMU, nr. 291

Jens Peder Jensen
Martin Søndergaard
Erik Jeppesen
Torben L. Lauridsen
Lisbet Sortkjær
Afdeling for Sø- og Fjordøkologi

Miljø- og Energiministeriet
Danmarks Miljøundersøgelser
December, 1999

Datablad

Titel:	Søer 1998	
Undertitel:	NOVA 2003	
Forfattere:	Jens Peder Jensen, Martin Søndergaard, Erik Jeppesen Torben L. Lauridsen og Lisbet Sortkjær	
Afdeling:	Afdeling for Sø- og Fjordøkologi	
Serietitel og nummer:	Faglig rapport fra DMU nr. 291	
Udgiver:	Miljø- og Energiministeriet Danmarks Miljøundersøgelser ©	
URL:	http://www.dmu.dk	
Udgivelsesår:	December 1999	
Tegninger: ETB:	Kathe Møgelvang Anne Mette Poulsen	
Bedes citeret:	Jensen, J.P., Søndergaard, M., Jeppesen, E., Lauridsen, T.L. & Sortkjær, L. (1999): Søer 1998. NOVA 2003. Danmarks Miljøundersøgelser. 106 s. - Faglig rapport fra DMU nr. 291.	
	Gengivelse tilladt med tydelig kildeangivelse.	
Emneord:	Søer, miljøtilstand, overvågning, Vandmiljøplan	
Redaktionen afsluttet:	November 1999	
ISBN:	87-7772-494-1	
ISSN:	0905-815X	
Tryk:	Silkeborg Bogtryk EMAS registreret nr. DK-D-0084	
Papirkvalitet:	Cyclus Print	
Oplag:	300	
Sideantal:	106	
Pris:	kr. 125,- (inkl. 25 % moms, ekskl. forsendelse)	
Supplerende oplysninger:	NOVA 2003 rapporterne er en fortsættelse af rapporterne om Vandmiljøplanens Overvågningsprogram, som dækker årene 1989-1997 (udgivet 1990-1998). Rapporten kan også findes på Danmarks Miljøundersøgelsers hjemmeside.	
Købes i boghandelen eller hos:	Danmarks Miljøundersøgelser Vejlsovej 25 Postboks 314 8600 Silkeborg Tlf. 89 20 14 00 Fax 89 20 14 14	Miljøbutikken Information & Bøger Læderstræde 1 1201 København K Tlf. 33 37 92 92 Fax 33 92 76 90 butik@mem.dk www.mem.dk/butik

Indhold

Forord 5

Resumé 7

1 Baggrund 11

- 1.1 Vandmiljøplanen 11
- 1.2 Overvågningsprogrammet for søer 11
- 1.3 Overvågningsløserne 14
- 1.4 Årets rapport 15

2 Klimaforhold i 1998 17

- 2.1 Indledning 17
- 2.2 Temperatur og globalindstråling 17
- 2.3 Nedbør og fordampning 18
- 2.4 Ferskvandsafstrømning 19
- 2.5 Vindforhold 20
- 2.6 Sammenfatning 20

3 Oplandsbeskrivelse samt kilder til fosfor- og kvælstoftilførslen til søerne 23

- 3.1 Indledning 23
- 3.2 Metode 23
- 3.3 Oplandsbeskrivelse 25
- 3.4 Kilder til næringsstofbelastningen – status 26
- 3.5 Kilder til næringsstofbelastningen – udviklingen i udvalgte enkeltkilder 27
- 3.6 Sammenfatning 30

4 Vand- og næringsstofbalancer for kvælstof, fosfor 31

- 4.1 Indledning 31
- 4.2 Metode 31
- 4.3 Vandbalancer for søerne 33
- 4.4 Fosforbalancer for søerne 34
- 4.5 Kvælstofbalancer for søerne 38
- 4.6 Sammenfatning 41

5 Udviklingen i søernes miljøtilstand vurderet ud fra ændringer i fysiske, kemiske og biologiske variable 43

- 5.1 Indledning 43
- 5.2 Metoder 43
- 5.3 Fosfor 45
- 5.4 Kvælstof 48
- 5.5 Sigtdybde og klorofyl *a* 51
- 5.6 Planteplankton 54
- 5.7 Dyreplankton 59

- 5.8 Undervandsplanter 63
- 5.9 Brakvandssøerne 66
- 5.10 Sammenfatning 67

6 Fiskeyngelundersøgelser i overvågningsøerne 69

- 6.1 Indledning 71
- 6.2 Undersøgelserprogrammet 71
- 6.3 Hvilke arter fanges ved de undersøgelserne? 73
- 6.4 Hvor meget fanges der ved undersøgelserne? 74
- 6.5 De enkelte arter 76
- 6.6 Mængden af fiskeyngel i forhold til dybdeforholdene og næringsstofniveau 76
- 6.7 Effekter af fiskeyngel 80
- 6.8 Fiskeynglens længdefordeling 82
- 6.9 Sammenfatning 83

7 Artsrigdom og diversitet 85

- 7.1 Indledning 85
- 7.2 Resultater 85
- 7.3 Artsrigdom og diversitet i forhold til søareal, vanddybde og næringsstofindhold 85
- 7.4 Udviklingen i overvågningsøerne 89
- 7.5 Sammenfatning 93

8 Sammenfatning 95

9 Referencer 99

10 Oversigt over amsrappporter 103

Danmarks Miljøundersøgelser

Faglige rapporter

Forord

Denne rapport er udarbejdet af Danmarks Miljøundersøgelser som et led i den landsdækkende rapportering af det Nationale Program for Overvågning af Vandmiljøet (NOVA), som fra 1998 afløser Vandmiljøplanens Overvågningsprogram, iværksat efteråret 1988.

Hensigten med Vandmiljøplanens Overvågningsprogram var at undersøge effekten af de reguleringer og investeringer, som er gennemført i forbindelse med Vandmiljøplanen (1987). Systematisk indsamling af data gør det muligt at opgøre udledninger af kvælstof og fosfor til vandmiljøet samt at registrere de økologiske effekter, der følger af ændringer i belastningen af vandmiljøet med næringssalte. Med NOVA er programmet udvidet til at omfatte både vandmiljøets tilstand i bredeste forstand og miljøfremmede stoffer og tungmetaller.

Danmarks Miljøundersøgelser har som sektorforskningsinstitution i Miljø- og Energiministeriet til opgave at forbedre og styrke det faglige grundlag for de miljøpolitiske prioriteringer og beslutninger. En væsentlig del af denne opgave er overvågning af miljø og natur. Det er derfor et naturligt led i Danmarks Miljøundersøgelseres opgave at forestå den landsdækkende rapportering af overvågningsprogrammet inden for områderne: ferske vande, marine områder, landovervågning og atmosfæren.

I overvågningsprogrammet er der en klar arbejdsdeling og ansvarsdeling mellem amterne og Københavns og Frederiksberg kommuner og de statslige myndigheder.

Rapporterne "Vandløb og kilder" og "Søer" er således baseret på amtskommunale data og rapporter af overvågningen af de ferske vande.

Rapporten "Marine områder - Status over miljøtilstanden i 1998" er baseret på amtskommunale data og rapporter af overvågningen af kystvande og fjorde samt Danmarks Miljøundersøgelseres og vore nabolandes overvågning af de åbne havområder.

Rapporten "Landovervågningsoplande" er baseret på data indberettet af amtskommunerne fra 7 overvågningsoplande og er udarbejdet i samarbejde med Danmarks Geologiske Undersøgelser.

Endelig er rapporten "Atmosfærisk deposition af kvælstof" baseret på Danmarks Miljøundersøgelseres overvågningsindsats.

Bagest i denne rapport findes en sammenfatning af resultaterne fra samtlige overvågningsrapporter fra Danmarks Miljøundersøgelser.

Resumé

31 søer indgår i overvågningsprogrammet for søer, men der kun 30 søer med resultater fra 1998.

I alt 31 søer indgår i det landsdækkende Overvågningsprogram. Søerne er udvalgt, så de er repræsentative for danske søer. Søerne spænder fra helt rene, klarvandede søer til søer, der er stærkt forurenede som følge af eksisterende eller tidligere tiders spildevandsudledninger. Også 4 brakvandssøer er med i overvågningsprogrammet. For en enkelt af disse 4 søer foreligger der dog ingen resultater fra 1998, idet prøvetagningen først er påbegyndt i 1999.

Amterne varetager drift af programmet

Amtskommunerne forestår den standardiserede prøveindsamling og beskriver hvert år de enkelte søers miljøtilstand i regionale rapporter. De indsamlede data indberettes til Danmarks Miljøundersøgelser, som udarbejder årlige statusrapporter om den generelle tilstand og udviklingen i alle søerne. Dette års rapport omfatter således såvel status for miljøtilstanden i 1998 samt resultater for udviklingstendenser i perioden fra 1989 til 1998.

Kildefordeling for tilførslen

Belastningen af søerne har været domineret af tilførslen fra det åbne land, der gennemsnitligt har bidraget med ca. 45 % af fosfor og ca. 70 % af kvælstoftilførslen. Punktkildernes andel (eksklusiv bidrag for spredt bebyggelse og dambrug) har i samme periode udgjort henholdsvis ca. 20 % og ca. 7 %.

Spildevandsbidrag faldet

Spildevandsbidraget til søerne har været faldende, især for de mest belastede søer. Således er både fosfor- og kvælstofbidraget fra byspildevand og industrispildevand fra 1989 til 1998 reduceret væsentligt.

Vandbalancer

For 16 af de 30 søer har det været muligt at opstille rimeligt nøjagtige vand- og stofbalancer inkluderende grundvandsudvekslingen. 1998 var et vådt år, og vandtilførslen til søerne var højere end normalt. Opholdstiden i søerne var således kortere end i de fleste af måleårene, dog ikke helt så kort som i det hidtil vådeste år 1994.

Kvælstoftilbageholdelse

Kvælstoftilbageholdelsen i de 16 søer steg med stigende opholdstid. Herudover er kvælstoftilbageholdelsen steget i nogle af overvågnings søerne, efter at søerne er blevet klarvandede som følge af ændringer i fiskebestanden. I halvdelen af søerne var kvælstoftilbageholdelsen i 1998 højere end 29 %.

Fosfortilbageholdelse

Fosfortilbageholdelsen steg ligeledes med stigende opholdstid i søerne og var i 1998 større end 12 % i halvdelen af søerne. En del af søerne havde dog en negativ fosforbalance, dvs. at de afgav mere, end de modtog som følge af frigørelse af fosfor fra søbunden, efter at belastningen er reduceret.

Mindre fosfortilførsel og mindsket fosforkoncentration

Siden overvågningsprogrammets iværksættelse i 1989 er fosforkoncentrationen i det vand, der strømmer til søerne, som helhed faldet markant. Tilsvarende er årsmiddelværdien af totalfosfor i de 27 søer næsten halveret fra 0,204 mg P l⁻¹ i 1989 til 0,104 mg P l⁻¹ i 1998. Faldet har naturligt nok været størst i de mest næringsrige og

spildevandsbelastede søer. I 11 af de 27 søer kan der nu konstateres et signifikant fald i fosforkoncentrationen i søvandet, mens koncentrationen er steget i blot en enkelt af disse søer.

Mindre fald i kvælstoftilførsel

Tilførslen af kvælstof til søerne er også reduceret om end mindre end fosfortilførslen. Tilsvarende er der sket et fald i kvælstofkoncentrationen i søvandet, dog kun i 9 af de 27 søer.

Sigtdybden

Tabel 0.1 Miljøtilstanden i 1998 i overvågningssøerne illustreret ved udvalgte nøgleparametre. Kvælstof og fosfor er angivet som årgennemsnitlige værdier, mens de øvrige er sommergennemsnitlige værdier (1/5-1/10).

Parameter	n	Gns	25 %	Median	75 %
P-indløbskonc. (mg P l ⁻¹)	27	0,100	0,065	0,099	0,132
P-søkoncentration (mg P l ⁻¹)	27	0,104	0,043	0,076	0,138
P-tilbageholdelse (%)	16	19,2	-5,4	12,7	44,1
N-indløbskonc. (mg N l ⁻¹)	27	6,07	2,63	6,06	8,38
N-søkoncentration (mg N l ⁻¹)	27	2,7	1,0	1,8	4,5
N-tilbageholdelse (%)	16	32,9	17,1	28,9	46,9
Sigtdybde (m)	27	1,7	0,7	1,7	2,5
Klorofyl <i>a</i> (µg l ⁻¹)	27	50	11	27	73
Plantep plankton (mm ³ l ⁻¹)	27	8,1	2,3	3,6	14,9
Blågrønalger (%)	27	28,4	4,0	20,3	53,7
Dyreplankton (mg tv l ⁻¹)	27	0,84	0,44	0,69	1,23
Dyreplanktons græsning (% d ⁻¹)	27	48,8	16,8	35,5	65,7

Tabel 0.2 Statistisk signifikante udviklinger i miljøtilstanden i 27 overvågningssøer i perioden 1989-1998 for en række udvalgte nøgleparametre fra overvågningssøerne. Antallet af søer er angivet i de enkelte kategorier.

Parameter	Forbedret	Forværret
P-indløbskoncentration	10	1
P-søkoncentration	11	1
P-tilbageholdelse (%)	5	2
N-indløbskoncentration	11	1
N-søkoncentration	9	0
N-tilbageholdelse (%)	2	1
Sigtdybde	11	3
Klorofyl <i>a</i>	8	2
Plantep planktonbiomasse	6	2
Blågrønalger (%)	6	3
Dyreplanktonbiomasse	5	4
Dyreplanktons græsning	0	0

Mens den gennemsnitlige sigtdybde på årsbasis har varieret mellem 1,7 og 2,0 m, er der en tendens til en forøgelse i såvel medianen som i de 25 % mest uklare søer. Sigtdybden i den sidstnævnte gruppe er steget fra 0,6 i 1989 til 1,0 i 1998, mens medianerne er øget fra 1,5 til 1,9 m. Dette afspejler et tilsvarende fald i klorofyl *a* fra 108 til 38 µg l⁻¹. Udviklingstendensen er altså gået i retning af, at de mest uklare søer er blevet lidt mere klare. På sommerniveau er udviklingen ikke så tydelig. Her er 25 %-kvartilen kun øget fra 0,5 til 0,7 m fra 1989 til 1998.

I 6 af de 27 søer er der sket et signifikant fald i biomassen af plantep plankton, mens den er steget i 2 søer. Det er især inden for gruppen af blågrønalger og grønalger samt kisel- og furealger, at ændringer har fundet sted.

Den relative sammensætning af planteplanktonet har også ændret sig i mange søer, blandt andet er procenten af blågrønalger steget i 3 søer, mens den er faldet i 6 søer.

Dyreplankton

Betragtet under et er der ikke sket signifikante ændringer i dyreplanktonets biomasse i de ti overvågningsår. På enkelt søniveau er der dog sket visse ændringer, idet totalbiomassen er faldet i 4 søer og øget i 5 søer.

Vegetationsundersøgelser

I forhold til de foregående år var der i 1998 kun få generelle ændringer i undervandsplanterenes udbredelse og sammensætning. Det gennemsnitlige relative plantedækkede areal har stort set været uændret i perioden 1993 til 1998, men medianen har dog været markant stigende i perioden. På enkelt sø-niveau har der dog kun kunnet påvises en statistisk signifikant udvikling i 4 af de 14 søer, alle de 4 søer har vist en stigende tendens.

Ud over den "ordinære" rapportering har vi dels medtaget et separat kapitel om de nye fiskeungelundersøgelser i overvågnings søerne og et supplerende kapitel, der omhandler diversitet i søer.

Fiskeyngelundersøgelser

Fiskeyngelundersøgelserne i overvågnings søerne er et nyt element i undersøgelsesprogrammet, men allerede det første års resultater er lovende. Undersøgelserne har givet et godt billede af fiskeynglens sammensætning og mængde, ligesom fiskeynglens påvirkning af dyreplankton kan beskrives.

Diversitet i søer

I afsnittet gives først en beskrivelse af, hvordan artsantallet og diversitet af fisk, dyreplankton, planteplankton, undervandsplanter og flydebladsplanter er relateret til vanddybde og søareal og ændres langs en næringsstofgradient, og derefter vises eksempler på, hvordan artsantallet og diversiteten har udviklet sig i overvågnings søerne gennem de sidste 10 år.

1 Baggrund

1.1 Vandmiljøplanen

Vandmiljøplanen

I 1987 vedtog Folketinget "Handlingsplan mod forurening af det danske vandmiljø med næringsalte" kaldet Vandmiljøplanen. Formålet med Vandmiljøplanen var at nedbringe udledningerne af kvælstof og fosfor fra landbrug og renseanlæg. Vandmiljøplanen forudsætter blandt andet reduktioner i næringsstoffiltørslerne til søerne. Ifølge planen skal udledningerne af fosfor og kvælstof til vandmiljøet, ferske vande og marine områder reduceres med henholdsvis 80 og 50 %. Størstedelen af reduktionen i fosforudledningen opnås ved at reducere udledningerne fra de kommunale spildevandsanlæg, der modtager spildevand fra mere end 5000 personer, og ved at reducere udledninger fra store industrier. Samtidig vil der ske en reduktion i udledningerne fra dambrug (*Miljøstyrelsen, 1988*).

Yderligere krav

For at forbedre miljøtilstanden i søerne kan amterne stille skrapere krav til punktkilderne, end der er krævet i Vandmiljøplanen. Der er kun få danske søer, der i dag modtager udledninger fra store spildevandsanlæg, som er omfattet af foranstaltningerne i Vandmiljøplanen. Derimod er der for mange søer opstillet krav til udledningerne fra de mindre punktkilder. Såfremt disse tiltag ikke er tilstrækkelige til at forbedre den enkelte søs miljøtilstand, er det i dag vanskeligt at reducere fosfortiltørslen, med mindre der gribes ind over for bidragene fra de dyrkede arealer og fra spredt bebyggelse. I Vandmiljøplanen skal reduktionen i kvælstofudledningen især opnås ved en reduktion i afstrømningen fra de dyrkede arealer.

1.2 Overvågningsprogrammet for søer

Formålet med det nationale overvågningsprogram for søer er at bestemme, beskrive og forklare tilstand og udvikling i fysiske, kemiske og biologiske forhold. Overvågningsprogrammet skal kunne dokumentere og adskille, hvordan og i hvilket omfang de økologiske forhold og udviklingen heri afhænger af de naturgivne forhold og de menneskeskabte påvirkninger. Overvågningen skal kunne belyse søernes økologiske tilstand og skal kunne fremvise effekten af miljøforbedrende tiltag.

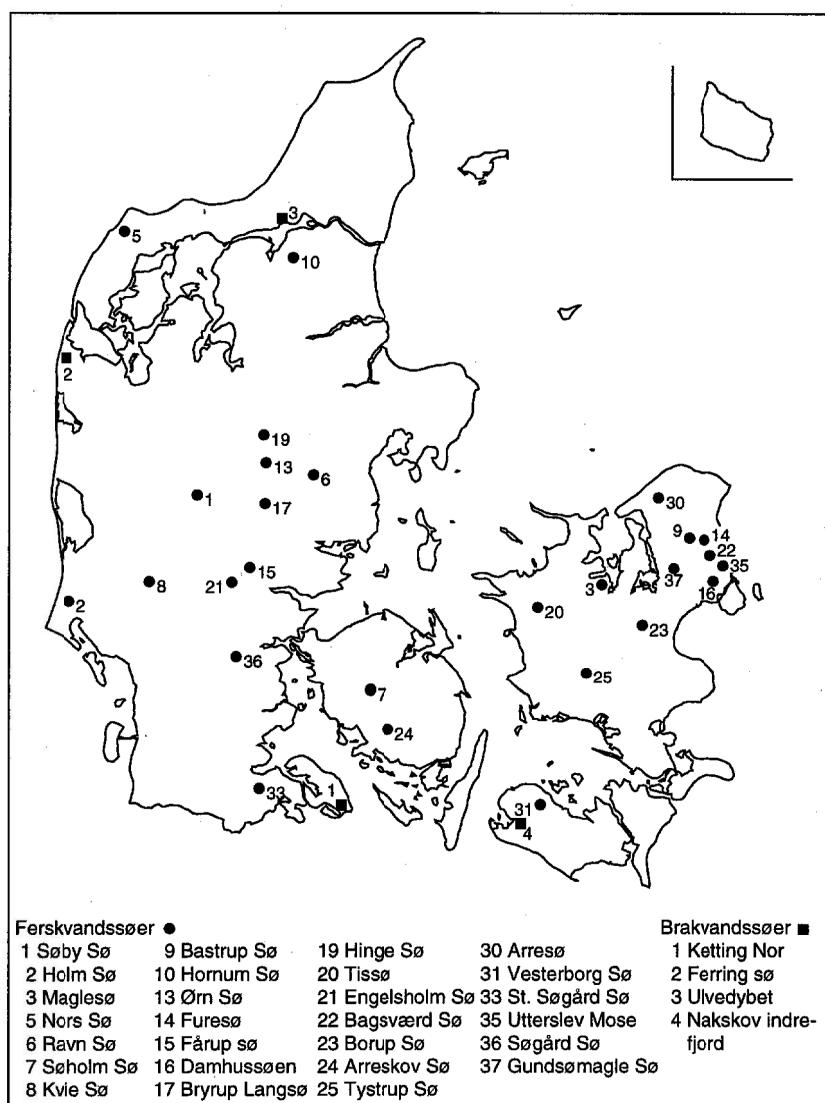
Formålet med søovervågningen kan summeres som:

- at belyse tilstand og udviklingen i økologiske forhold i de danske søer,
- at opgøre udvalgte søers tiltørsl af næringsstoffer,
- at belyse forekomsten af miljøfremmede stoffer og tungmetaller i udvalgte søer,
- belyse effekterne af ændringer i belastninger i søernes økologiske tilstand.

Vandmiljøplanens Overvågningsprogram blev vedtaget i 1988 og påbegyndt i 1989, hvor 37 søer (i alt 40 søbassiner) blev udvalgt således, at de kunne anses for at være repræsentative for de danske søer med hensyn til søtyper, belastningsforhold mv. Overvågningsprogrammet for søer fortsatte nogenlunde uændret til og med 1997, dog blev der udvidet med undersøgelser af undervandsvegetationen i 17 søer i 1993. Med påbegyndelsen af NOVA 2003 i 1998 er der blevet reduceret væsentligt i det nationale overvågningsprogram for søer, blandt andet er en række tilløbsstationer skåret væk, en række søer og søbassiner er fjernet, og prøvetagningen af plankton foretages ikke mere i vintermånederne. Overvågningsprogrammet omfatter i dag i alt 27 ferskvandssøer fordelt på forskellige søtyper med forskellig grad af næringsstofftilførsel. Herudover er der 4 brakvandssøer med i overvågningsprogrammet (Undersøgelserprogrammet i Nakskov Indrefjord starter af tekniske årsager først i 1999). Den geografiske placering af de i alt 31 søer i NOVA fremgår af figur 1.1.

Hvert år undersøges miljøtilstanden i de 31 overvågnings søer, og udviklingstendenser vurderes. De enkelte amter har ansvaret for driften af overvågningsprogrammet for søer og rapporterer årligt om miljøtilstanden i det foregående år.

Figur 1.1 Oversigtskort med de 31 overvågnings søer.

Disse regionale rapporteringer danner sammen med de indsamlede primærdata baggrund for denne landsdækkende rapportering. En oversigt over de amtskommunale rapporteringer i 1999 findes i kapitel 10. Danmarks Miljøundersøgelser foretager hvert år sammenstillinger og analyser af de indsamlede informationer og rapporterer det til en landsdækkende status for miljøtilstanden i vore søer. Miljøstyrelsen laver hvert år en tværgående, samlet fremstilling af alle overvågningsaktiviteterne i NOVA.

Der er årligt fra 1990 til 1998 udsendt rapporter for resultaterne af Vandmiljøplanens Overvågningsprogram for søer (Kristensen et al., 1990d; Kristensen et al., 1991; Kristensen et al., 1992; Windolf et al., 1993; Jensen et al., 1994a; Jensen et al., 1995a, Jensen et al., 1996, Jensen et al., 1997, Jensen et al., 1998), der beskriver miljøtilstanden i det givne år samt udviklingen i miljøtilstanden for hele overvågningsperioden.

Måleprogram

Søernes miljøtilstand vurderes ud fra kemiske, fysiske og biologiske målinger i søvandet samt måling af næringsstoftransporten til og fra søerne (Tabel 1.1). En nærmere beskrivelse af måleprogrammerne for søovervågning findes i programbeskrivelsen: *Miljøstyrelsen* (1999) samt i tekniske anvisninger: *Rebsdorf et al.* (1988), *Kristensen et al.* (1990a), *Mortensen et al.* (1990), *Olrik* (1991), *Hansen et al.* (1992), *Jensen et al.* (1994b), *Jensen et al.* (1996a), *Moeslund et al.* (1996), *Lauridsen et al.* (in prep.), *Kronvang et al.* (in prep., a+b).

Tabel 1.1 Oversigt over måleprogrammer for søovervågning herunder årlige prøvetagningsfrekvenser.

	Søvand	Tilløb/afløb
Vandkemiske og fysiske analyser:		
pH	19	12-26
Alkalinitet	19	
Nitrit+nitratkvælstof	19	(12-26)
Ammoniumkvælstof	19	(12-26)
Total kvælstof	19	12-26
Total fosfor	19	12-26
Opløst fosfor	19	(12-26)
Klorofyl <i>a</i>	19	
Totaljern	19	12-26
Silikat+silicium	19	
Måling af vandføring		12-26 eller kontinuert
Suspenderet stof	19	
Sigtdybde	19	
Ilt- og temperaturprofil	19	
Vandstand *)	19	
Salinitet	19 (brakvand)	
Sedimentkemi	1/6 (hvert 6. år)	
Miljøfremmede stoffer **)	6	
Biologiske analyser:		
Planteplankton: sammensætning, antal og biomasse	16	
Dyreplankton: sammensætning, antal og biomasse	16	
Fiskeyngel	1	
Fiskeundersøgelse	1/6 (hvert 6. år)	
Undervandsplanter ***)	1	
Rørskoven ***)	1/6 (hvert 6. år)	

*) Helst kontinuert, **) 8 udvalgte søer, ***) 18 udvalgte søer.

Undersøgelserne i de 31 overvågningssøer er ikke alene tilstrækkelige til at give en generel beskrivelse af miljøtilstanden og udviklingen i de danske søer. Derfor er der indgået en frivillig aftale med de fleste amter om et ekstensivt overvågningsprogram for søer. Det ekstensive program rapporteres første gang efter en tur- nus (3 år), dvs. i 2001.

1.3 Overvågningssøerne

Hver overvågningssø er tildelt et entydigt "sønr". Oprindeligt blev nummeret tildelt i forhold til koncentrationsniveauet af totalfosfor i søvandet. Denne inddeling holder dog ikke længere. Dels har ændringer i søvandkoncentrationerne ændret søernes indbyrdes placering, og der er kommet nye søer til. De 4 brakvandssøer er således tildelt numrene 41-44. For at mindske mulighederne for forveksling mv. er den oprindelige nummerering dog bibeholdt. I tabel 1.2 er yderligere angivet fosfortilførsel, sigtddybde og fosforkoncentration i 1998 og søernes middeldybde samt oplandsareal. Som det ses, er tiden ved at løbe fra den oprindelige placering af søerne, idet en række søer har ændret sig i perioden 1989-90 til 1998. De mest markante ændringer er sket for de søer, der tidligere havde en høj punktkildebelastning. Blandt andet har Bryrup Langsø fået en betydelig bedre miljøtilstand i de senere år i forhold til 1989-90.

De 27 ferskvandssøer har stadig en rimelig god dækning sammenlignet med danske søer generelt med hensyn til morfometrien (tabel 1.2), således at både store (inkl. Danmarks arealmæssigt største ferskvandssø: Arresø) og små søer ($< \frac{1}{2} \text{ km}^2$) samt lavvandede og dybe (inkl. Danmarks dybeste naturlige sø: Furesøen) søer er repræsenteret. Også belastningsforholdene er ret forskellige. Således er søer med ringe stoftilførsel (fx. Søby Sø) repræsenteret, og søer med overvejende diffus stoftilførsel fra landbrug og spredt bebyggelse (fx. Store Søgård Sø) samt søer med stor punktkildebelastning (fx. Gundsømagle Sø) er også inkluderet.

De 4 brakvandssøer repræsenterer også på rimelig vis de typiske danske, lavvandede brakvandsområder. Det beskedne antal begrænser dog mulighederne for at vurdere den generelle tilstand og udvikling for denne søtype.

Tabel 1.2 Oversigt over de 31 overvågningssøer med angivelse af en række karakteristika. Middel, minimum og maksimum er angivet for hver enkel parameter i bunden af tabellen. Fosfortilførsel, totalfosfor, klorofyl og sigtdybde er 1998-data. Punktkilder er inklusive spredt bebyggelse. Undersøgelserne i Nakskov Indrefjord starter først i 1999.

Sønr	Navn	Søareal (km ²)	Middel- dybde (m)	Oplands- areal (km ²)	Dyrknings- grad (% af opland)	Fosfor- tilførsel (g P m ² år ⁻¹)	Punkt- kilder (% af P tilført)	Totalfosfor (søvand) årsgns. (µg P l ⁻¹)	Klorofyl årsgns. (µg l ⁻¹)	Sigt- dybde årsgns. (m)
1	Søby Sø	0,73	2,8	0,8	37	0,08	0	26	9	3,4
2	Holm Sø	0,12	0,8	1,0	0	0,10	0	18	7	1,1
3	Maglesø	0,15	3,6	1,2	80	0,11	0	18	8	4,0
5	Nors Sø	3,47	3,6	20,5	49	0,04	(71)	27	10	2,9
6	Ravn Sø	1,82	15,0	57,2	77	0,84	27	30	7	3,9
7	Søholm Sø	0,26	6,5	5,7	64	0,78	56	63	19	1,9
8	Kvie Sø	0,30	1,2	0,6	35	0,04	0	54	15	1,6
9	Bastrup Sø	0,33	3,5	4,1	74	0,29	36	34	15	3,2
10	Hornum Sø	0,22	1,5	7,9	76	0,41	0	53	12	1,9
13	Ørnsø	0,42	4,0	56,0	60	6,86	9	81	23	1,5
14.1	Furesøen, Storekalv	7,39	16,5	79,0	36	0,24	44	89	15	4,6
15	Fårup Sø	0,99	5,6	13,8	94	1,09	26	68	32	2,0
16	Damhussøen	0,46	1,6	54,0	9	0,23	0	43	13	1,7
17	Bryrup Langsø	0,38	4,6	48,2	81	2,36	21	61	30	2,3
19	Hinge Sø	0,91	1,2	53,8	93	3,31	24	129	61	0,8
20	Tissø	12,3	8,2	417,9	80	0,87	54	76	25	2,2
21	Engelsholm Sø	0,44	2,6	16,1	94	0,92	21	47	19	2,8
22	Bagsværd Sø	1,21	1,9	6,8	3	0,11	11	92	60	0,9
23	Borup Sø	0,10	1,1	7,6	62	2,93	6	114	38	1,0
24	Arreskov Sø	3,17	1,9	24,9	58	0,25	3	101	28	2,2
25	Tystrup Sø	6,62	9,9	682,5	80	3,37	58	178	36	2,2
30	Arresø	39,9	3,1	216,1	63	0,26	57	202	194	0,5
31	Vesterborgsø	0,21	1,4	30,3	68	4,50	30	138	34	1,2
33	Store Søgård Sø	0,60	2,7	44,9	76	6,23	8	288	17	1,1
35.1	Utterslev mose, øst	0,30	1,1	62,6	12	0,24	26	253	80	0,7
36	Søgård Sø	0,27	1,6	22,7	94	5,45	14	158	106	0,7
37	Gundsømagle Sø	0,32	1,2	66,0	88	3,84	57	357	84	0,8
41	Ulvedybet	5,80	1,0	55,4	71	0,79	7	190	62	0,7
42	Ferring Sø	3,17	1,4	17,0	71	0,38	8	221	172	0,4
43	Ketting Nor	0,39	(1,0)	18,9	88	3,17	6	112	38	0,9
44	Nakskov Indrefjord	0,69	0,6	140,9	-	-	-	-	-	-
Maksimum		39,87	16,5	682,5	94	6,86	71	357	194	4,6
Gennemsnit		3,01	3,6	70,2	62	1,67	23	111	42	1,8
Minimum		0,10	0,6	0,6	0	0,04	0	18	7	0,4

1.4 Årets rapport

Indhold af rapporten

Som i tidligere års rapporter gives der i denne rapport en generel beskrivelse af miljøtilstanden samt en eventuel udvikling heri. Kun data fra 30 af de 31 overvågningssøer er med i dette års rapport, da undersøgelserne i Nakskov Indrefjord først er startet i 1999. 27 af disse 30 søer har tidsserier således at den tidlige udvikling har kunnet analyseres. Data for de resterende 3 søer (brakvandssøer) er medtaget i status for miljøtilstanden i 1998.

Efter kapitlerne med den egentlige afrapportering af overvågningsprogrammet for søer, er der medtaget et supplerende kapitel, der beskriver artsrigdom og diversiteten i søer og blandt andet fosfor-niveauets betydning herfor.

2 Klimaforhold i 1998

2.1 Indledning

Variationer i de klimatiske forhold kan både direkte og indirekte influere på søernes miljøtilstand. I nedbørsrige år med stor afstrømning vil der generelt være en større næringsstofftilførsel til søerne - specielt af kvælstof. Vandopholdstiden vil til gengæld vil være kort, og der vil derfor være tendens til, at stoff tilbageholdelsen i søerne i procent af tilførslen vil være relativt mindre end i et 'tørt' år. Temperaturen påvirker direkte en række processer i søerne, og forskelle i temperaturniveauet og sæsonforløbet kan derfor være en medvirkende årsag til forskelle i den generelle miljøtilstand de enkelte år. Også de øvrige klimatiske faktorer påvirker alle i højere eller mindre grad søernes tilstand og udvikling. Kendskab til variationer i de klimatiske forhold er således nyttig, når resultaterne fra søovervågningen skal tolkes.

I dette kapitel gives derfor en kort oversigt over de klimatiske forhold i 1998 sammenlignet med de forudgående overvågningsår. De klimatiske data er baseret på oplysninger fra Statens Planteavlsvforsøg, Afdeling for arealdata (Statens Planteavlsvforsøg, pers. medd.), Meteorologiske Institut (DMI, 1999 og www.dmi.dk) og Fagdatacenter for Hydrometri (Ovesen, pers. medd.). Herudover er benyttet egne data.

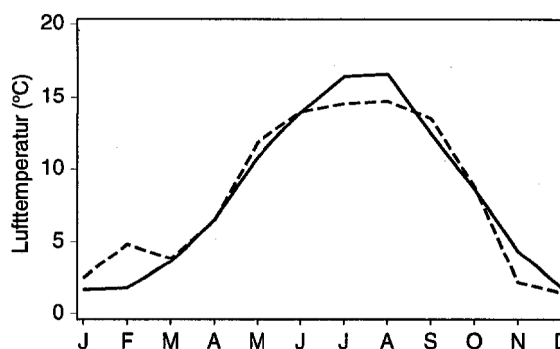
2.2 Temperatur og globalindstråling

*Middeltemperaturen
nogenlunde som de
foregående år*

Årsmiddeltemperaturen var 8,2 °C i 1998 mod 8,3 °C som gennemsnit for de foregående overvågningsår (1989-1997) (Tabel 2.1). Temperaturerne i Jylland var både i 1998 og de foregående år lidt lavere end på Fyn og Sjælland.

Tabel 2.1 Oversigt og sammenligning af de klimatiske forhold i 1998 og perioden 1989 til 1997. For nedbør, potentiel fordampning, ferskvandsafstrømning og global indstråling er den samlede årlige mængde angivet. For lufttemperatur og vindhastighed er det årlige gennemsnit vist. Gennemsnit og summer er arealvægtede. Således er værdierne for hele landet ikke blot et simpelt gennemsnit af værdier for landsdelene. Bornholm er udeladt af beregningerne for hele landet. For referencer se afsnit 2.1.

	Temperatur (°C)	Indstråling (MJ m ⁻² år ⁻¹)	Nedbør (mm år ⁻¹)	Fordampning (mm år ⁻¹)	Afstrømning. (mm år ⁻¹)	Vindhast. (m s ⁻¹)
1989-1997						
Jylland	8,1	3575	700	518		4,5
Fyn	8,5	3666	616	543		4,6
Sjælland	8,5	3669	591	558		4,6
Hele Landet	8,3	3611	660	533	298	4,6
1998						
Jylland	8,1	3294	889	473		5,6
Fyn	8,5	3359	775	490		6,1
Sjælland	8,4	3437	712	499		5,6
Hele Landet	8,2	3340	829	481	362	5,6

Figur 2.1 Sammenligning af den månedlige middeltemperatur (°C) mellem 1998 (- - -) og middel for perioden 1989 til 1997 (—). Data fra hele Danmark eksklusiv Bornholm.

Temperaturerne i de enkelte måneder var også i meget store træk identiske med resten af overvågningsperioden (Fig. 2.1), men sommeren (juli og august) var et par grader koldere end gennemsnittet for 1989 til 1997, og middeltemperaturen i januar - og specielt februar - var højere end gennemsnittet for 1989 til 1997.

Globalindstråling lidt højere i 1997

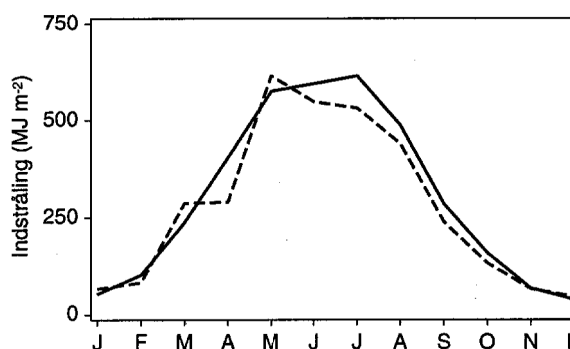
Globalindstrålingen var i 1998 ca. 8 % lavere sammenlignet med de foregående overvågningsår (Tabel 2.1). Indstrålingen var som normalt generelt højest på Fyn og Sjælland.

Den lavere globalindstråling i 1998 ses også for de enkelte måneder specielt i juni, juli og august var indstrålingen lavere end normalt (Fig. 2.2).

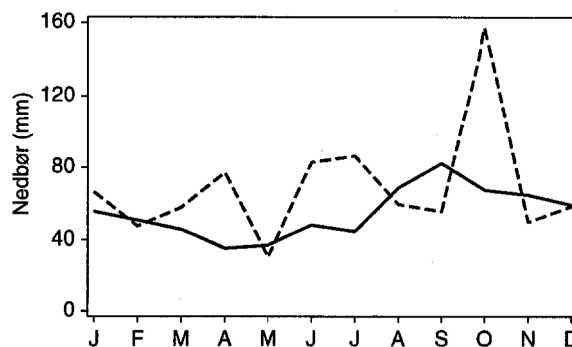
2.3 Nedbør og fordampning

Årsmiddelnedbør væsentlig under normalen i 1997

1998 blev det næstvådeste år i overvågningsprogrammets løbetid, kun overgået af 1994. I 1998 var årsnedbøren 829 mm, hvilket er 117 mm over normalen for 1961-1990. Også sammenlignet med gennemsnittet for de foregående overvågningsår var 1998 et meget nedbørsrigt år (Tabel 2.1). Nedbørsmængden på Fyn og Sjælland var som normalt væsentlig end i Jylland. Tørrest var der på Sjælland, der som gennemsnit fik mere end 177 mm mindre nedbør end Jylland i 1998.

Figur 2.2 Sammenligning af den månedlige globalindstråling ($\text{MJ}^{-2} \text{ mdr}^{-1}$) mellem 1998 [forkert enhed] (- - -) og middel for perioden 1989 til 1997 (—). Data fra hele Danmark eksklusiv Bornholm.

Figur 2.3 Sammenligning af den månedlige nedbør (mm mdr⁻¹) mellem 1998 (---) og middel for perioden 1989 til 1997 (—). Data fra hele Danmark eksklusiv Bornholm.

De enkelte måneders nedbør afveg væsentlig fra gennemsnittet for månederne i perioden 1989 til 1997 (Fig. 2.3). Specielt oktober, men også april, juni og august havde betydeligt mere nedbør i 1998 end i de foregående overvågningsår. Månedsnedbøren var ikke på noget tidspunkt væsentligt under normalen for de foregående overvågningsår.

Fordampningen var i 1998 lavere end normalt

Omvendt var den potentielle fordampning i 1998 lavere end gennemsnittet for de foregående overvågningsår (Tabel 2.1).

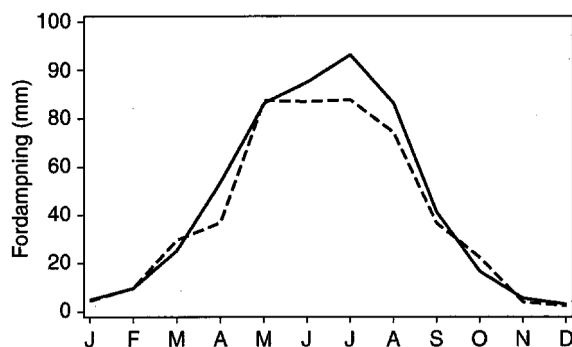
Sæsonforløbet af den potentielle fordampning var også nogenlunde som gennemsnittet for de foregående overvågningsår (Fig. 2.4), fordampningen var dog væsentlig lavere i sommermånederne (juni, juli og august) i 1998 sammenlignet med perioden 1989 til 1997.

2.4 Ferskvandsafstrømning

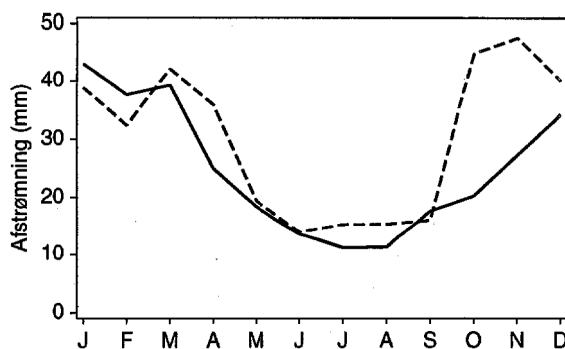
Ferskvandsafstrømningen var stor i 1998.

Den større mængde nedbør og mindre fordampning betød, at årsafstrømningen var 64 mm større end gennemsnittet for perioden 1989 til 1997 (Tabel 2.1). Den gennemsnitlige årsafstrømning var 362 mm i 1998.

Det var specielt den højere afstrømning i oktober og november, der medførte den højere årsafstrømning i 1998 (Fig. 2.5). I de øvrige måneder var afstrømningen ikke væsentlig forskellig fra gennemsnittet for perioden 1989-1997.

Figur 2.4 Sammenligning af den månedlige potentielle fordampning (mm mdr⁻¹) mellem 1998 (---) og middel for perioden 1989 til 1997 (—). Data fra hele Danmark eksklusiv Bornholm.

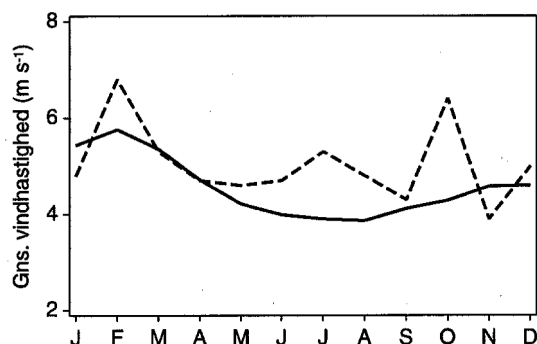
Figur 2.5 Sammenligning af den månedlige ferskvandsafstrømning (mm mdr⁻¹) mellem 1998 (---) og middel for perioden 1989 til 1997 (—). Data fra hele Danmark.

2.5 Vindforhold

Den gennemsnitlige vindhastighed for hele Danmark var i 1998 noget højere end i perioden fra 1989 til 1997 (Tabel 2.1), og der var ikke væsentlige regionale forskelle hverken i 1998 eller i perioden fra 1989 til 1997.

August var dog både stille og varm

Vindhastighederne var væsentlig højere i månederne februar, juli og oktober end de foregående overvågningsår (fig. 2.6), også i månederne juni og august var vindhastigheden noget højere end normalt. I de resterende måneder var der ikke større forskelle mellem 1998 og perioden 1989 til 1997.

Figur 2.6 Sammenligning af den månedlige middel vindhastighed (m s⁻¹) mellem 1998 (---) og middel for perioden 1989 til 1997 (—). Data fra hele Danmark eksklusiv Bornholm. Månedssdata for 1998 er foreløbige (fra www.dmi.dk).

2.6 Sammenfatning

- Årsmiddeltemperatur var i 1998 forholdsvis normal sammenlignet med de øvrige overvågningsår, men temperaturen i juli og august var lavere end normalt.

- Globalindstrålingen i 1998 var lavere end gennemsnittet for de foregående overvågningsår. Dette gjorde sig især gældende i sommermånederne.
- Årsnedbøren var 829 mm, hvilket er 117 mm over normalen for 1961-90. Også sammenlignet med de foregående overvågningsår, lige på nær 1994, var nedbøren høj. Den højere mængde nedbør var mest udpræget i oktober måned 1998.
- Den potentielle fordampning var i 1998 lavere end gennemsnittet for de foregående overvågningsår
- Afstrømningen var høj i 1998. Dette skyldtes næsten udelukkende den meget store afstrømning i oktober og november og den høje afstrømning i april.
- Vindforholdene var ikke så rolige som i de foregående overvågningsår. Dette skyldtes især kraftigere vind end normalt i februar, juli og oktober.

3 Oplandsbeskrivelse samt kilder til fosfor- og kvælstoftilførslen til søerne

3.1 Indledning

Fosfortilførslen formindskes

Der er såvel før som efter iværksættelsen af Vandmiljøplanens Overvågningsprogram i 1989 gennemført omfattende forureningbegrænsende tiltag for at mindske tilførslen af fosfor med spildevand til danske søer. Fosfortilførslen til en række af de mest forurenede søer er således reduceret markant, dels fordi spildevandet renses bedre, og dels fordi udledningerne fra en del spildevandsanlæg nu ledes uden om søerne (Jensen *et al.*, 1994a). Næringsstofftilførslen til mange danske søer er dog stadig så høj, at en markant forbedring i disse søers tilstand ikke kan forventes, uden at den eksterne tilførsel af især fosfor begrænses yderligere.

Kendskab til kilder vigtigt

Et kendskab til kilderne til den aktuelle næringsstofftilførsel er derfor en forudsætning for at kunne vurdere, hvordan og med hvilken effekt yderligere indgreb vil kunne iværksættes.

I dette kapitel gives en status for kvælstof- og fosfortilførslen til søerne, herunder fordelingen på kilder og udviklingen siden Overvågningsprogrammets start i 1989.

3.2 Metode

Oplandsanalysen for søoplandene pågår gennem hele perioden 1998-2003. Mange af dataene og resultaterne er derfor ikke tilgængelige endnu, hvorfor der i dette års rapport kun gives en oversigt over oplandskarakteristikken for overvågningssøerne.

Hvor godt kan stoftilførslerne til søerne opgøres

Til 16 af de 31 søer er den eksterne vand- og stoftilførsel veldefineret på baggrund af omfattende målinger i til- og afløb (se kap. 4). Tilførslen til resten af overvågningssøerne kan vurderes ud fra kendskab til det topografiske oplands størrelse, jordtype og arealanvendelse (Wiggers *et al.*, 1994).

Amtskommunerne har i de regionale rapporter opstillet vand- og stofbalancer for alle søerne og angivet stoftilførslen fordelt på følgende kilder:

Spildevand fra:

- Rensningsanlæg
- Industri
- Regnvandsbetingede udløb
- Dambrug
- Spredt bebyggelse

Diffus tilførsel fra:

- Dyrkningsbidrag

- "Naturlig tilførsel"
- Atmosfærisk deposition

P i spildevand er mindre nu end tidligere

Disse data er præsenteret i dette kapitel, idet der dog for enkelte af søerne er foretaget visse standardiseringer. Som generel værdi for atmosfærisk deposition af N og P har tidligere været anvendt 20 kg N ha⁻¹ år⁻¹ og 0,2 kg P ha⁻¹ år⁻¹. Et bedre estimat for depositionen, der tager højde for den nedgang, der er registreret gennem årene, er forsøgt anvendt i dette års rapportering (Tabel 3.1). Disse værdier er p.t. det bedste skøn for den ændrede atmosfæriske deposition, indtil der kommer en endelig udmelding fra Fagdatacentret for luftkvalitet. Der er i dag bedre viden om de potentielle udledninger fra spildevand fra spredt bebyggelse, og det erkendes, at fosformængden pr. PE er reduceret i perioden siden 1989 (*Miljøstyrelsen, 1994*). Spildevandsudledningerne fra spredt bebyggelse er beregnet under antagelse af, at en spildevands-PE har været 1,5 kg P/PE år i 1989-90 og 1,0 kg P/PE år siden 1991. Der er dog stadig en betydelig usikkerhed om, hvor meget spildevand fra spredt bebyggelse der når frem til vandløb og søer, idet de alternative processer som nedsivning og omsætning undervejs ikke er særlig godt kendte.

Tabel 3.1 Skøn over den atmosfæriske depositions udvikling fra 1989 til 1998. Skønnet er bl.a. baseret på Fagdatacenter for luftkvalitets målinger. Der forventes stadig en endelig udmelding fra Fagdatacenter for luftkvalitet på dette område.

År	P-deposition (kg P ha ⁻¹)	N-deposition (kg N ha ⁻¹)
1989	0,20	20,0
1990	0,19	19,4
1991	0,18	18,9
1992	0,17	18,3
1993	0,16	17,8
1994	0,14	17,2
1995	0,13	16,7
1996	0,12	16,1
1997	0,11	15,6
1998	0,10	15,0

Øvrige bidrag

Bidragene fra de enkelte stofkilder er fundet ud fra målinger eller erfaringstal. Det diffuse bidrag er beregnet som en simpel difference mellem total stoftilførsel og tilførsel fra de øvrige stofkilder. Herved akkumuleres usikkerheden i det diffuse bidrag, bl.a. bliver en eventuel stofretention i oplandet indregnet i dette bidrag.

Fosfortilførsel underestimeret?

Ud over usikkerheden på beregningerne af stoftilførsel fra umålt opland har resultaterne fra overvågningen af stoftransport i vandløb vist, at der for specielt mindre vandløbs vedkommende en underestimering af transporten af totalfosfor, når man anvender den gængse prøvetagningsmetodik med punktprøvetagning (*Larsen et al., 1995*). Dette har betydning ikke alene for beregningen af fosfortilførslen til og retention i søerne, men også for vurderingen af de enkelte kilders relative bidrag. Desuden er det sandsynligvis en medvirkende årsag til, at der for enkelte søer i nogle år beregnes et negativt fosforbidrag fra det åbne land. I et efterfølgende kapitel er der foretaget en nærmere analyse af, hvor sikkert vand- og stoftilførslen er beregnet for de enkelte søer.

Af hensyn til sammenligneligheden af resultater er kun de søer med data for samtlige år i perioden 1989-1998 medtaget i præsentationen i af resultater for stoftilførslen i dette års rapport.

3.3 Oplandsbeskrivelse

Med revisionen af overvågningsprogrammet blev der lagt større vægt på oplandssiden ved overvågningsprogrammet for søer gennem indførslen af egentlige oplandsanalyser for søoplandene. Disse analyser er først lige startet hvorfor der i årets rapport kun medtages en kort gennemgang af overvågningssøernes oplandskarakteristika (Tabel 3.2)

Overvågningssøernes oplande dækker mange forskellige oplandstyper (Tabel 3.2), og på trods af det ringe antal søer fås der et godt billede af de forskellige belastningssituationer, der er almindelige for danske søer, ligesom der er såvel meget små oplande (<1 km²) og meget store oplande (>500 km²).

Tabel 3.2 Oplandskarakteristik for overvågningssøerne. Punktkilder er inkl. spredt bebyggelse.

Sønr	Navn	Opland (km ²)	Dominerende jordtype	Punktkilder (% af P tilført)	Landbrug	Skov	Natur --- % af opland ---	Ferskvand	Befæstet
1	Søby Sø	0,8	Grovsand	0	37	13	43	0	0
2	Holm Sø	1,0	Grovsand	0	0	30	70	0	0
3	Maglesø	1,2	Lerblandet sand	0	80	0	20	0	0
5	Nors Sø	20,5	Lerblandet sand	(71)	49	25	18	1	7
6	Ravn Sø	57,2	Lerblandet sand	27	77	20	3	0	0
7	Søholm Sø	5,7	Lerblandet sand	56	64	34	0	0	0
8	Kvie Sø	0,6	Grovsand	0	35	0	52	0	8
9	Bastrup Sø	4,1	Lerblandet sand	36	74	11	8	0	0
10	Hornum Sø	7,9	Finsand	0	76	13	3	3	5
13	Ørnsø	56,0	Grovsand	9	60	34	1	5	0
14	Furesøen	79,0	Lerblandet sand	44	36	28	0	28	0
15	Fårup Sø	13,8	Lerblandet sand	26	94	4	0	0	0
16	Damhussøen	54,0	?	0	9	0	1	66	19
17	Bryrup Langsø	48,2	Lerblandet sand	21	81	10	2	0	0
19	Hinge Sø	53,8	Lerblandet sand	24	93	5	2	0	0
20	Tissø	417,9	?	54	80	13	4	2	0
21	Engelsholm Sø	16,1	Lerblandet sand	21	94	5	0	0	0
22	Bagsværd Sø	6,8	Sandblandet ler	11	3	25	15	52	0
23	Borup Sø	7,6	Sandblandet ler	6	62	37	1	0	0
24	Arreskov Sø	24,9	Lerblandet sand	3	58	36	1	3	0
25	Tystrup Sø	682,5	?	58	80	15	0	4	0
30	Arresø	216,1	Lerblandet sand	57	63	20	0	14	0
31	Vesterborgsø	30,3	Lerjord	30	68	21	1	0	0
33	Store Søgårdsø	44,9	Grovsand	8	76	7	0	1	0
35	Utterslev mose	62,6	?	26	12	0	1	62	24
36	Søgård Sø	22,7	Lerblandet sand	14	94	6	0	0	0
37	Gundsømagle Sø	66,0	Sandblandet ler	57	88	3	0	0	0
41	Ulvedybet	55,4	Sandblandet ler	7	71	10	11	0	7
42	Ferring Sø	17,0	Lerblandet sand	8	71	0	0	0	4
43	Ketting Nor	18,9	Lerblandet sand	6	88	2	2	0	3
44	Nakskov Indrefjord	140,9	-	-	-	-	-	-	-
Maksimum		682,5		71	94	37	70	66	24
Gennemsnit		70,2		23	62	14	9	8	3
Minimum		0,6		0	0	0	0	0	0